

*Марина Сергіївна Коломієць,
науковий співробітник
відділу археографії Інституту архівознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-9125-1379
e-mail: marinka_sweet@ukr.net*

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ВИДАТНОГО МІНЕРАЛОГА АКАДЕМІКА Є. К. ЛАЗАРЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО РЕКОНСТРУКЦІЇ КОЛА ЙОГО СПІЛКУВАННЯ

Мета роботи. Висвітлити питання реконструкції кола спілкування відомого мінералога академіка АН УРСР Є.К.Лазаренка(1912–1979). Оприлюднити основні статистичні дані, зібрані в результаті опрацювання блоку особистого листування фонду вченого, подати стисло джерелознавчу характеристику найцікавіших документів, зокрема щодо його наукових перетинів з відомими вітчизняними та зарубіжними вченими впродовж 1943–1978 рр., що відклались у фондах Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. **Методологія дослідження.** Застосовано спеціальні методи – історико-біографічний, історико-порівняльний, історико-хронологічний, історико-типологічний, ретроспективний, а також методи джерелознавчого аналізу. Зазначений підхід дозволяє дослідити видовий склад та інформативний потенціал епістолярію вче-

ного з метою виокремлення напрямів, завдань, змісту, кількості й географічних меж наукового спілкування вченого. **Наукова новизна дослідження.** До наукового обігу залучено комплекс маловідомих епістолярних джерел, що уможливить заповнення інформативних прогалів у загальній картині вітчизняної та міжнародної діяльності відомого українського вченого-мінералога Є. К. Лазаренка, послугує вагомим джерелом до вивчення його творчої діяльності й професійних контактів. **Висновки.** Визначено, що коло кореспонденції науковця обумовлене його особливою життєвою активністю у професійній сфері. Листування Є. К. Лазаренка є потужним інформаційним чинником для вивчення епістолярної комунікації з когортою провідних учених світу, надає додаткові відомості щодо його науково-організаційної, педагогічної та видавничої діяльності, слугує ваго-

мим джерелом вивчення життєвого шляху вченого, його світогляду, життєвих цінностей, індивідуальних рис характеру, а також розкриває ступінь спорідненості чи знайомства автора з адресатом та спільність уподобань.

Ключові слова: Є. К. Лазаренко, епістолярій, мінералог, особовий архівний фонд, Інститут архівознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України.

Актуальність теми дослідження. Життєвий шлях, діяльність і науковий доробок видатного українського вченого-мінералога, академіка, заслуженого діяча науки і техніки УРСР Євгена Костянтиновича Лазаренка (1912–1979), 110-річний ювілей якого відзначено нещодавно, викликали і продовжують викликати жвавий інтерес у дослідників наукової біографії вченого. Особистість науковця захоплює своєю багатогранністю та високим рівнем, досягнутим у кожному з напрямів його діяльності. Такою ж різноманітною є і його творча спадщина з регіональної, загальної та прикладної сучасної мінералогії.

Архівна спадщина Є. К. Лазаренка зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ), де сформовано особовий фонд ученого, що містить його наукові праці, біографічні документи та документи з діяльності, фотодокументи, епістолярну спадщину й документи, зібрані фондоутворювачем.

Вагому частину особового архівного фонду Є. К. Лазаренка становить листування вченого, що досі не стало предметом спеціального дослідження. Найбільшими за обсягом серед масиву документальних матеріалів фонду є епістолярні джерела, хронологічний діапазон яких охоплює період з 1943 р. по 1978 р. і які за кількісними показниками налічують 18 справ, 2433 документи, що дозволять відтворити характер, персоналії та географію приватного, родинного й офіційного листування видатного науковця.

На нашу думку, комплексне вивчення епістолярної спадщини вченого дало б змогу значно розширити знання про його біографію і творчий доробок, заповнити прогалини з діяльності, а також реконструювати окремі малодосліджені сторінки з історії української науки 1940–1970-х років.

Аналіз досліджень і публікацій. Стислий огляд життя, діяльності та основних наукових здобутків ученого вміщено в біобібліографічному покажчику «Євген Костянтинович Лазаренко» під редакцією його учня В. І. Павлишина (1992). До ювілею науковця вийшла друком монографія «Євген Лазаренко – видатна постать ХХ століття: до 100-річчя від дня народження» під редакцією його учнів – П. М. Білоніжки, О. І. Матковського, В. І. Павлишина (2012), в якій висвітлено питання наукового становлення вченого і його внеску в розвиток світової науки. Серед праць, що окреслюють роль ученого як фундатора вітчизняної мінералогічної школи, варто відзначити статті «Видатний організатор фундаментальних досліджень академік Євген Лазаренко і Національна академія наук України» М. І. Павлюка та І. М. Наумка (2012), «Історія мінералогії в працях академіка Євгена Лазаренка, його учнів і послідовників (до 110-річчя від дня народження вченого)» О. І. Матковського та Є. М. Сливко (2022), а також дописи в довідково-енциклопедичних виданнях [2–5; 26–31]. Таким чином, постаті академіка Є. К. Лазаренка присвячено значну кількість наукових публікацій. Однак комплексного історико-джерелознавчого дослідження епістолярної спадщини видатного вченого здійснено не було.

Мета дослідження. З'ясувати на основі аналізу епістолярних документів архівного фонду академіка Є. К. Лазаренка інформаційну наповненість, надати стисло джерелознавчу характеристику документів, визначити їхнє значення для вивчення особистості вченого та його наукових перетинів з відомими вітчизняними та зарубіжними науковцями впродовж 1943–1978 рр.

Виклад основного матеріалу. Євген Костянтинович Лазаренко народився в Харкові в родині робітника 22 грудня 1912 р. Батька він втратив досить рано. В особовому фонді зберігається єдиний лист від матері вченого – О. П. Лазаренко за 1946 р. Представлено листи від молодших сестер Євгена Костянтиновича: Віри (1), Лариси (3) та Марії (2), датовані 1948–1966 рр., проте немає жодного листа від старшої сестри вченого – Наталії [20, арк. 2–3, 72, 78–83, 88–89].

У матеріалах фонду відбито жваві контакти Євгена Костянтиновича з його найріднішими: дружиною Катериною Федорівною Сидоренко, відомою мінералогинею, кандидатом геолого-мінералогічних наук, яка 24 роки присвятила педагогічній діяльності у Львівському державно-

му університеті імені Івана Франка (далі – ЛДУ імені Івана Франка, з 2000 р. – ЛНУ імені Івана Франка), (2 листи від нього та 16 її листів за 1946–1966 рр.), а також чотирма доньками вченого – Євгенією (2), Наталією (5), Оксаною (7) й Оленою (4), які хронологічно охоплюють період з 1951 р. по 1966 р. [12, арк. 14–16; 20, арк. 45–49, 52–61, 64].

З-поміж інших збереглася значна кількість листів, що свідчать про зв'язки науковця з іншими родичами та друзями сім'ї – тіткою Є. І. Дикою, племінниками Е. О. Лазаренком та В. І. Лазаренком, двоюрідним братом Пр. Є. Лазаренком, колегами і приятелями – І. М. Лобановим, В. Ф. Кипаренком [7, арк. 12–17; 16, арк. 19–21, 93–94; 17, арк. 16; 18, арк. 12; 20, арк. 72–77, 91–92 зв.; 22, арк. 47; 23, арк. 47–48, 67].

Власне, авторитет ученого послугував стимулом для науково-викладацької діяльності його близьких – племінника Еріка Лазаренка, сина його старшої сестри Наталії (1928–1985), доктора геолого-мінералогічних наук, професора Дніпропетровського гірничого інституту (1975–1985), засновника вітчизняної школи з питань металогенії вулканогенних порід Українських Карпат; доньок ученого: Олени Лазаренко (1938–2021) – кандидата геолого-мінералогічних наук, старшого наукового співробітника Інституту геохімії і фізики мінералів (далі – ІГФМ НАН України, з 2006 р. – Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України) (1975–2008); Оксани Лазаренко (1942 р. н.), провідного інженера Інституту геофізики ім. С. І. Суботіна НАН України (1974–2020); Наталії Лазаренко (1952 р. н.) – наукового співробітника ІГФМ НАН України, корпорацій «Укрзарубіжнафтогаз» і ЗАТ «Укрнафтогаз» (1973–2011); Євгенії Лазаренко (1954 р. н.), кандидата геолого-мінералогічних наук, наукового співробітника Інституту геологічних наук АН України (1974–1992), Стенфордського університету (1992–2016), з 2017 р. – Національної лабораторії ім. Лоуренса в Берклі (США) [27, с. 117–118].

Варто зазначити, що справу прадідуся продовжують молоді геологи – Дмитро Матросов і Дарія Пустовойтова, студенти ННІ «Інститут геології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – КНУ імені Тараса Шевченка) [27, с. 114].

Становлення наукових поглядів Є. К. Лазаренка тісно пов'язане з Харківським державним університетом (далі – ХДУ), який він закінчив

у 1934 р. Протягом 1934–1937 рр. майбутній учений навчався в аспірантурі. У 1937 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему, присвячену мінералогії свинцево-цинкових родовищ Нагольно-Тарасівки на Донбасі [1, арк. 13, 95].

Серед безпосередніх учителів Є. К. Лазаренка, завдячуючи діяльності яких він, фактично, обрав галузь інтересів, були професори – викладач динамічної геології К. С. Усенко, викладач геохімії К. М. Савін-Заблоцький, а також представник української школи географів, учень академіка ВУАН С. Л. Рудницького, викладач географії В. В. Буцура, який у середині 1930-х років потрапив під маховик репресій сталінського режиму [11, арк. 42–43; 17, арк. 74–75; 21, арк. 2].

В епістолярних документах науковця згадуються особи Федора Тrepільця і Клавдії Ткаченко, які разом з ним відвідували семінар професора, директора НДІ геології при ХДУ Д. М. Соболева [15, арк. 39 зв.–40].

Особисті контакти вченого цього періоду прослідковуються за наявною у фонді кореспонденцією з незрадливими друзями студентських і аспірантських років, у подальшому – професорами харківських вишів М. Л. Винниковим (збереглося 8 його листів за 1947–1956 рр.), Й. Ю. Лапкіним (2 – за 1962–1967 рр.), О. В. Савчинською (3 – за 1956–1957 рр.) і А. В. Чардіним (2 – за 1968–1973 рр.). З листів дізнаємося про обмін науковими публікаціями і зразками мінералів між ученими та Євгеном Костянтиновичем [6, арк. 39–40; 8, арк. 36–37, 45–46 зв.; 9, арк. 164; 10, арк. 5; 13, арк. 74–75; 16, арк. 7; 17, арк. 74–78; 18, арк. 53; 21, арк. 42–43].

1938 рік можна вважати відправною точкою для формування кола спілкування Є. К. Лазаренка як зрілого науковця. Цього року його було запрошено на посаду доцента кафедри мінералогії геологічного факультету Воронежського державного університету.

Під час Другої світової війни, перебуваючи з родиною в евакуації, він протягом 1942–1944 рр. здійснював детальні дослідження рудних родовищ Уралу, обіймаючи посаду старшого наукового співробітника Уральського філіалу АН СРСР [1, арк. 4, 96].

У 1944 р. Є. К. Лазаренко переїхав до Львова і розпочав творчу діяльність у ЛДУ імені Івана Франка. Саме в мурах цього навчального закладу повною мірою розквітнув талант Євгена Костянтиновича як уче-

ного, педагога та організатора мінералогічних досліджень. Упродовж 1944–1969 рр. науковець обіймав посаду професора, став засновником і завідувачем кафедри мінералогії та першим деканом геологічного факультету університету. У 1947 р. успішно захистив докторську дисертацію, що підсумувала дослідження з мінералогії мідно-цинкових родовищ Середнього Уралу. У 1949 р. ученого призначили проректором, а в 1951 р. – ректором ЛДУ імені Івана Франка. Починаючи з 1944 р. Євген Костянтинович читав в університеті повний курс мінералогії та низку спецкурсів із цієї науки. В особовому фонді презентовано кореспонденцію від його учнів – Л. П. Горбач, М. М. Давиденка, З. М. Ляшкевич, Ю. П. Пекуна, М. Г. Прохорова, Г. І. Смирнова та О. С. Щириці, датовану 1953–1977 рр. [6, арк. 66–67; 9, арк. 142–143; 10, арк. 98; 15, арк. 20–21; 17, арк. 18–26, 66–67, 109; 21, арк. 173; 22, арк. 19, 59; 23, арк. 50–51, 86, 100, 120–121].

Завдячуючи плідній діяльності вченого, Львів перетворився на авторитетний центр мінералогічної думки в Україні, що стало запорукою заснування наукової школи з мінералогії. Серед інших, у фонді зберігаються листи представників мінералогічної школи, започаткованої Є. К. Лазаренком, а саме: його першої аспірантки А. А. Ясинської, яка стала його наступницею, очолюючи впродовж 1969–1974 рр. кафедру мінералогії ЛДУ імені Івана Франка, а також його двох інших талановитих аспірантів – О. І. Матковського і В. І. Павлишина. Ангеліна Андріївна Ясинська (1929–2017) тривалий час, до 2000 р., обіймала посаду професора і доцента кафедри мінералогії ЛДУ імені Івана Франка, Орест Іллярович Матковський нині є професором ЛНУ імені Івана Франка, а Володимир Іванович Павлишин – професором КНУ імені Тараса Шевченка. Кореспонденція молодих учених хронологічно охоплює період з 1953 р. по 1966 р., у ній міститься інформація про наукову діяльність та творчі плани [11, арк. 131–133; 17, арк. 15–16; 19, арк. 75; 21, арк. 173; 22, арк. 59; 23, арк. 69–70, 86, 99–100, 120–121].

Завдяки активній патріотичній позиції Євгена Костянтиновича ЛДУ імені Івана Франка перетворився на центр українського національного відродження. За сприяння ректора було відкрито пам'ятники Маркіяну Шашкевичу, Лесі Українці, Івану Франку, проведено франківські конференції.

Можемо стверджувати, що Є. К. Лазаренка неабияк турбувало становище української мови у ЛДУ імені Івана Франка. Зокрема, 12 червня 1953 р. він виступив на пленумі обкому партії з промовою, в якій наголосив на тому, що «політика партії, яка проводилася у Львівській області, подібна до політики, яку проводять колонізатори» [2]. Учений засудив безпідставні переслідування і звільнення з університету викладачів і студентів. Порушив питання стосовно функціонування української мови – зазначив, що переважна більшість викладачів вишу читають лекції російською мовою. У той же час написання підручників та дисертацій здійснюється українською мовою, і без цього неможливо виробляти українську наукову термінологію. Подібна стурбованість мовним питанням була розцінена владною комуністичною верхівкою як прояв українського буржуазного націоналізму і стала причиною усунення Євгена Костянтиновича з посади ректора ЛДУ імені Івана Франка в 1963 р.

Через утиски в науковій діяльності, спричинені його активною патріотичною позицією, видатний мінералог був змушений переїхати. У 1969 р. розпочався київський період діяльності вченого. Є. К. Лазаренко очолив Інститут геологічних наук АН УРСР (далі – ІГН АН УРСР), в якому створив відділ регіональної та генетичної мінералогії. Упродовж 1969–1970 рр. працював над створенням Українського мінералогічного товариства (УМТ) і став його першим президентом. Починаючи з 1972 р. і до кінця життя обіймав посаду завідувача відділу регіональної та генетичної мінералогії Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР (далі – ІГФМ АН УРСР) [1, арк. 4, 97, 103].

В епістолярії Є. К. Лазаренка відображено відносини з багатьма харківськими науковцями: членом-кореспондентом АН УРСР А. С. Бережним, від якого збереглося 2 листи за 1971–1974 рр., професорами – П. В. Зарицьким (2 листи за 1975 р.), М. Є. Канським (7 листів за 1967–1968 рр.), Л. І. Карякіним (9 листів за 1943–1977 рр.), М. П. Логвиненком (2 листи і телеграма за 1949 р.), Д. П. Назаренком (2 листи за 1968 р.), С. П. Поповим (3 листи і телеграма за 1947–1949 рр.), К. М. Савіним-Заблоцьким (3 листи за 1949–1952 рр.), ректором ХДУ В. Г. Хоткевичем (лист Євгена Костянтиновича за 1972 р.). У листах учені обговорюють творчі плани, йдеться про обмін науковими публікаціями [9, арк. 86–88, 110, 113, 116; 10, арк. 6–7, арк. 108; 15, арк. 39–40; 16, арк. 7, 10, 95; 17,

арк. 2; 18, арк. 45–47; 21, арк. 12–15, 25, 69, 112, 127; 22, арк. 12; 23, арк. 29–31, 38].

Репрезентовано наукові перетини Є. К. Лазаренка з представниками київської наукової еліти, зокрема академіками республіканської Академії наук: завідувачем відділу Інституту загальної та неорганічної хімії АН УРСР Ф. Д. Овчаренком, від якого у фонді відклалися 3 листи за 1965–1967 рр., І. М. Савіним (4 – за 1949–1961 рр.), директором ІГФМ АН УРСР М. П. Семененком (2 – за 1965 р.), директором Інституту геофізики АН УРСР С. І. Суботіним (3 – за 1962–1968 рр.), завідувачем відділу ІГФМ АН УРСР Л. Г. Ткачуком (лист за 1970 р.); членами-кореспондентами: Є. С. Бурксером (лист і телеграма за 1949 р.) та міністром геології УРСР П. Ф. Шпаком (2 листи за 1974 р.) тощо. Листи вчених охоплюють широке коло питань тогочасного наукового життя [7, арк. 18; 9, арк. 3, 19, 60, 123; 10, арк. 20, 68; 11, арк. 114–115; 18, арк. 71–73, 119; 19, арк. 64–65; 21, арк. 26; 23, арк. 83; 24, арк. 12, 17].

Заслугує на увагу вітальна листівка, датована 1962 р., від академіка АН УРСР І. К. Білодіда, в якій наголошено, що «в особі Євгена Лазаренка Львівський університет дістав такого прекрасного ректора, ученого, який так багато зробив для його розвитку, краси і сили» [9, арк. 27].

Серед інших у фонді представлено листи від львівських колег ученого – академіка АН УРСР О. С. Вялова (3 листи за 1947–1959 рр.), професорів: М. П. Єрмакова (3 – за 1949–1951 рр.), Й. У. Кобіва (2 – за 1968–1969 рр.), П. І. Крип'якевича (2 – за 1967–1970 рр.), Я. О. Кульчицького (2 – за 1969 р.) та ін. Листування переважно стосується обговорення наукових публікацій та процесу організації вітчизняних наукових форумів [9, арк. 137, 143; 13, арк. 83–84; 15, арк. 23–24, 29, 33–34; 16, арк. 64; 21, арк. 8–11; 23, арк. 4–5, 26, 32–34, 41–43].

У фонді відклалося листування з донецькими вченими: членом-кореспондентом АН УРСР, на той час заступником директора Інституту економіки промисловості АН УРСР К. І. Татомиром (2 листи за 1975 р.), професором, завідувачем кафедри Донецького політехнічного інституту І. Л. Нікольським (лист від Євгена Костянтинівича і 3 листи від ученого за 1966–1975 рр.) та старшим науковим співробітником Донецького відділення фізико-органічної хімії О. П. Швайкою (2 листи за 1970 р.) [9, арк. 83; 10, арк. 72; 17, арк. 4–5; 24, арк. 10].

В епістолярній спадщині Є. К. Лазаренка відклалася низка листів від науковців, що представляють південь і південний схід України, – заступника директора з наукової роботи Інституту мінеральних ресурсів Міністерства геології УРСР В. І. Лебединського (Сімферополь), професора Дніпропетровського гірничого інституту Й. І. Танатара, професора Одеського державного університету І. В. Носирєва, які хронологічно охоплюють період з 1949 р. по 1973 р. Учені надсилали Є. К. Лазаренку статті для опублікування в «Мінералогічному збірнику», редактором якого він був, обговорювали організаційну складову наукових форумів з мінералогії та петрографії [8, арк. 34; 11, арк. 15, 20–24, 27; 16, арк. 88; 17, арк. 8–9].

Академік Є. К. Лазаренко користувався значним авторитетом серед провідних учених-мінералогів, кристалографів і петрографів СРСР. Серед адресатів та кореспондентів науковця були видатні вчені із союзних республік: Азербайджанської РСР – 3 листи, датовані 1967–1971 рр., від члена-кореспондента АН Азербайджанської РСР, ректора Дагестанського державного університету А. Г. Алієва, Грузинської РСР – 2 листи за 1971 р. від академіка АН Грузинської РСР і АН СРСР Г. С. Дзоценідзе, 6 листів і 3 телеграми за 1962–1974 рр. від професорів – Г. В. Гвахарії, Е. С. Джвахішвілі й Г. І. Мачаваріані; Молдавської РСР – 3 листи за 1952–1972 рр. від директора Інституту геології та корисних копалин республіканської Академії наук, професора М. К. Бургеля; Казахської РСР – 2 листи за 1972–1974 рр. від професора А. А. Абдуліна і 2 листи за 1970 р. від професорки О. О. Анкінович; Таджикицької РСР – лист за 1969 р. від члена-кореспондента АН Таджикицької РСР, директора Інституту геології, сейсмостійкого будівництва та сейсмології республіканської Академії наук А. Р. Файзієва; Туркменської РСР – 2 листи за 1969 р. від професора С. Л. Гендлера; Узбецької РСР – лист за 1962 р. від академіка республіканської Академії наук О. С. Уклонського [6, арк. 19–20; 10, арк. 3; 13, арк. 5; 14, арк. 7, 10, 114–115; 16, арк. 140; 17, арк. 105; 18, арк. 49; 19, арк. 12–13; 21, арк. 72; 22, арк. 14–16, 43; 23, арк. 6–7, 12, 25–26, 49].

В епістолярній спадщині науковця відклався масив листів, що засвідчують його жваву наукову комунікацію з ученими з інших республік колишнього СРСР. В особовому фонді зберігаються понад 170 листів, що хронологічно охоплюють період з 1943 р. по 1977 р. Серед корес-

понденції багато листів-подяк ученому за наукове консультування і надіслані ним збірники наукових статей, а також примірники монографій та зразки мінералів [6; 7; 8; 9; 10; 13; 14; 15; 16; 17; 19; 22; 23; 25].

Як усесвітньо відомий учений, Є. К. Лазаренко листувався з плеядою представників науки низки країн світу. Серед європейських країн в епістолярних документах, які зберігаються у фонді, найбільше репрезентовано Чехословаччину та Польщу.

Учений підтримував наукові зв'язки з польськими колегами: професорами Інституту геологічного у Варшаві – А. Кужиняровою (3 листи до А. Кужинярової та 4 листи від неї за 1967–1977 рр.) і А. Лашкевичем (2 листи до А. Лашкевича та 5 листів від нього за 1963–1971 рр.), професором Гірничо-металургійної академії у Кракові А. Болєвським (2 листи за 1956–1963 рр.), ректором Університету М. Скловської-Кюрі в Любліні Г. Седлером (2 листи Євгена Костянтиновича та лист і телеграма від Г. Седлера за 1960–1969 рр.) [9, арк. 36; 10, арк. 40, 44, 90; 12, арк. 10, 12, 20–21; 13, арк. 66; 14, арк. 1–2; 15, арк. 44; 16, арк. 22, арк. 83–84; 21, арк. 104; 22, арк. 63; 25, арк. 2].

Серед чехословацьких дописувачів Є. К. Лазаренка – професор Карлового університету Я. Кутіна (2 листи до Я. Кутіни і 4 листи від нього за 1955–1961 рр.), професори Технічного університету в Кошицях – В. Михалік (2 листи за 1955–1961 рр.) та Я. Салат (2 листи за 1955–1956 рр.), професор Університету Масарика Й. Секаніна (3 листи за 1964–1969 рр.) і професор Геологічного інституту Словацької АН Б. Цамбел (7 листів кореспондента і 4 відповіді Євгена Костянтиновича за 1964–1975 рр.) та ін. У переважній більшості листів висловлено слова подяки за рецензії вченого на книги науковців, а також за монографії й статті, надіслані Євгеном Костянтиновичем [8, арк. 167; 10, арк. 1, 18–19, 54–56; 12, арк. 13, 23–26; 16, арк. 63, 122; 18, арк. 37; 21, арк. 88; 23, арк. 28].

Учений також намагався підтримувати контакти з науковцями з інших європейських країн: академіками Болгарської АН – Є. Бончевим та І. Костовим, академіком Румунської АН В. Яновичем, академіком Угорської АН Е. Жадецьким-Кардошем, а також професорами: Ф. Галлою (Бельгія), Ф. Персівалем і М. Хей (Велика Британія), ректором Фрайберзької гірничої академії К.-Ф. Людеманном і директором Мінералогічного музею Берлінського університету імені Гумбольдтів Г. Хоппе

(Німеччина), Л. Баричем, Д. Прозеном і директором Природничого музею Словенії Е. Фанінгером (Югославія), Ш. Кохом (Угорщина) та ін. [8, арк. 195; 9, арк. 1, 24, 75, 95, 103, 124–126; 10, арк. 35, 45–46, 58, 97; 12, арк. 1; 13, арк. 23; 14, арк. 33; 16, арк. 42–44; 17, арк. 35; 18, арк. 28; 21, арк. 94–95, арк. 149; 23, арк. 1].

Доволі широко представлені контакти Є. К. Лазаренка з ученими північноамериканського континенту. Серед адресатів і кореспондентів Євгена Костянтиновича зі США були співробітники університетів штату Вірджинія, Луїзіана, Нью-Йорк, Огайо, Пенсильванія, Єльського університету, Корнелльського університету та Техаського університету в Остіні тощо. Збереглося листуванням між Євгеном Костянтиновичем та професорами Університету штату Пенсильванія Дж. Бріднлі (4 листи за 1969–1970 рр.), Університету штату Огайо Д. Маклехленом (2 листи за 1966 р.), Техаського університету в Остіні Е. Інгерсоном (2 листи Е. Інгерсону та 3 – від нього за 1966–1975 рр.), Єльського університету Д. Спенсер (2 листи за 1952–1954 рр.), науковим співробітником Геолого-розвідувального національного центру США М. Флейшером (лист до М. Флейшера і 3 листи від нього за 1972–1974 рр.) і співробітницею «Humble oil & refining company» С. Грабар (3 листи за 1967–1971 рр.) тощо. У листах – слова подяки за наукове консультування вченого з низки питань мінералогії, кристалографії і петрографії [9, арк. 105; 10, арк. 6, 67, 75; 14, арк. 32, 36; 15, арк. 112–113; 16, арк. 3, 123; 17, арк. 116; 18, арк. 31–32, 97].

Серед канадських науковців найширше представлено листування Є. К. Лазаренка з письменником, дослідником шевченкіани П. Кравчуком (5 листів за 1961–1965 рр.), професором Університету Британської Колумбії Г. Уорреном (4 листи за 1955–1962 рр.), професором Університету Манітоби П. Черні (2 листи до П. Черні та 3 листи від нього за 1969–1970 рр.) і науковим співробітником Королівського музею Онтаріо М. Шеффелем (2 листи за 1971 р.). З листів дізнаємося про обмін між ученими публікаціями і науковою інформацією [9, арк. 21; 10, арк. 60–61, 134–135; 13, арк. 62; 16, арк. 48, 54–55, 114–116; 17, арк. 63–65; 19, арк. 49–50; 22, арк. 55].

Свідченням контактів Є. К. Лазаренка з науковцями країн Азії є поодинокі листування із секретарем Мінералогічного товариства Індії

М. Вішванатіаном (Індія), професором Університету Кагосіма Н. Обою (Японія) та професором Північно-Східного геологічного інституту Е. Чжоу-Чженем (Китай), які хронологічно охоплюють період з 1956 р. по 1972 р. [11, арк. 98–99; 12, арк. 8–9; 18, арк. 34].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше до наукового обігу залучено масив листування академіка АН УРСР Є. К. Лазаренка. Дана інформація суттєво доповнює загальну картину життєвого і творчого шляху вченого та конкретизує його внесок у розвиток світової мінералогічної науки.

Висновки. На основі огляду блоку епістолярних джерел архівного фонду Є. К. Лазаренка з'ясовано, що загалом він дає уявлення про коло спілкування вченого, до якого належали його колеги по роботі, однодумці у площині наукових інтересів, учні, друзі сім'ї й родичі. Географічні межі цього кола охоплювали СРСР, країни Східної, Центральної Європи та північноамериканського континенту, меншою мірою – Західної Європи та Азії.

Можемо стверджувати, що в родинному листуванні вченого існують певні інформативні прогалини, пов'язані з відсутністю будь-яких епістолярних джерел у період з 1936 р. по 1946 р. та з 1971 р. по 1978 р. Таким чином, родинне листування Євгена Костянтиновича представлене фрагментарно, не повною мірою. Така ж проблема притаманна листуванню з колегами-науковцями, де відсутні листи з 1938 р. по 1943 р.

Досліджувана проблематика може бути поглиблена у процесі подальшого вивчення різних груп документів центральних державних архівів України, архівів науково-дослідних установ НАН України та документів з особових фондів видатних українських учених, що зберігаються в ІА НБУВ.

Список використаних джерел

1. Архів Президії НАН України. Ф. 1. Оп. 586. Спр. 5. 103 Арк.
2. Бадяк В. Як було звільнено Євгена Лазаренка з посади ректора Львівського державного університету імені Івана Франка // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2000. Вип. 35–36. С. 625–637.
3. Грицишин В. В. Академік Євген Лазаренко – видатний вчений ХХ століття // Географічна наука і освіта у вимірах ХХІ століття (присвячена

- 150-й річниці від дня народження Володимира Гнатюка) : Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Тернопіль, 13 травня 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 10–14. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/21120/1/1_Gritishin.pdf (дата звернення: 8.01.2023).
4. Євген Костянтинівич Лазаренко / упоряд. Н. Р. Калмикова; авт. вступ. ст. В. І. Павлишин; ред. Н. Я. Соколова. (Бібліографія вчених України). Київ, 1992. 53 с.
 5. Євген Лазаренко – видатна постать ХХ століття: до 100-річчя від дня народження / упоряд.: О. Матковський, П. Білоніжка, В. Павлишин; відп. ред. І. Вакарчук. Львів, 2012. 242 с.
 6. Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 4. Опис 1. Спр. 78. 228 арк.
 7. Там само. Спр. 79. 256 арк.
 8. Там само. Спр. 96. 199 арк.
 9. Там само. Спр. 97. 157 арк.
 10. Там само. Спр. 98. 202 арк.
 11. Там само. Спр. 99. 135 арк.
 12. Там само. Спр. 135. 28 арк.
 13. Там само. Спр. 137. 85 арк.
 14. Там само. Спр. 138. 117 арк.
 15. Там само. Спр. 139. 54 арк.
 16. Там само. Спр. 140. 129 арк.
 17. Там само. Спр. 141. 123 арк.
 18. Там само. Спр. 142. 97 арк.
 19. Там само. Спр. 143. 84 арк.
 20. Там само. Спр. 144. 123 арк.
 21. Там само. Спр. 145. 157 арк.
 22. Там само. Спр. 147. 71 арк.
 23. Там само. Спр. 148. 144 арк.
 24. Там само. Спр. 169. 19 арк.
 25. Там само. Спр. 170. 83 арк.
 26. Матковський О. І., Сливко Є. М. Історія мінералогії в працях академіка Євгена Лазаренка, його учнів і послідовників (до 110-річчя від дня народження вченого) // Мінералогічний журнал. 2022. Т. 44. № 4. С. 140–147. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.44.04.140>
 27. Матковський О.І. Мінералогічна родина Лазаренків та її внесок у розвиток мінералогії (До 105-х роковин від дня народження Катерини Федорівни Сидоренко та Євгена Костянтинівича Лазаренка) // Мінералогічний збірник. 2017. № 67. Випуск 2. С. 112–126. URL: <http://publications.lnuu.edu.ua/>

- edu.ua/collections/index.php/mineralogy/article/viewFile/3385/3703 (дата звернення: 9.02.2023).
28. Палій В. М., Храмов Ю. О. Національна академія наук України. Персональний склад. 1918–2018: До 100-річчя Національної академії наук України / відпов. ред. В. Л. Богданов. Київ, 2018. 560 с. URL: <https://files.nas.gov.ua/Offices/Publications/BookContent/2018/190123113909414-1463.pdf> (дата звернення: 21.12.2022).
29. Павлишин В. І., Матковський О. І., Довгий С. О. Історія мінералогії в Україні. Від глибокої давнини до 90-х років ХХ ст. Київ, 2021. 464 с. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2021.1.225295>
30. Павлюк М. І., Наумко І. М. Видатний організатор фундаментальних досліджень академік Євген Лазаренко і Національна академія наук України // Геологія і геохімія горючих копалин. Львів, 2012. № 3–4. С. 160–166.
31. Принь М. О. Лазаренко Євген Костянтинович // Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; авт. та упоряд.: Старовойт С. В., Шаповал А. І., Булгаков Ю. В. [та ін.]; редкол.: Яременко Л. М. (відп. ред.) [та ін.]. Київ, 2017. С. 310–313. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002139> (дата звернення: 01.02.2023).

Maryna Kolomiets

*V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: 0000-0002-9125-1379

e-mail: marinka_sweet@ukr.net

Epistolary heritage of outstanding mineralogy Academician Ye. K. Lazarenko as source of reconstruction of his communication circle

The goal of the research. The issue of reconstruction of the circle of communication of the famous mineralogist, academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic Yevhen Kostiantynovych Lazarenko (1912–1979) is highlighted. The main statistical data, collected as a result of processing the block of personal correspondence of the scientist's fond, has been made public, and a brief source-scientific description of the most interesting documents has been presented, including scientific correspondence with famous domestic and foreign scientists during 1943–1978, deposited in the fonds of the Institute of Archival Studies of

the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. **Methodology.** Special methods are applied – historical-biographical, historical-comparative, historical-chronological, historical-typological, retrospective, and methods of source analysis. The specified approach allows to analyze the species composition and informative potential of the scientist's epistolary in order to distinguish the directions, tasks, content, quantity and geographical boundaries of his scientific communication. **Scientific novelty.** A complex of little-known epistolary sources is included in the scientific circulation, which will make it possible to fill informative gaps in the general picture of the national and international activities of the famous Ukrainian mineralogist Lazarenko, and serves as a valuable source for studying his creative activity and professional contacts. **Conclusions.** It was determined that the scientist's circle of correspondence is determined by his special life activity in the professional sphere. The correspondence of Lazarenko acts as a powerful informational factor for the study of epistolary communication with a cohort of the world's leading scientists, provides additional information on his scientific-organizational, pedagogical, and publishing activities. It serves as an important source of studying the scientist's life experience, his worldview, life values, individual character traits, and also reveals the degree of kinship or familiarity of the author with the addressee and common preferences.

Key words: Ye. K. Lazarenko, epistolary, mineralogist, personal archival fond, Institute of Archival Studies of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

*Статтю підготовлено 8 лютого 2023 року;
подано до друку 21 березня 2023 року.*